

Kazimierz Hoffmann

Z badań nad ekumenizmem kardynała Mikołaja Kuzańczaka

Studia Theologica Varsaviensia 11/2, 310-315

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

takt z duchownymi katolickimi z okolic Lublina. Księża ci mieli napisać list do Tisy, w którym odmalowali tragiczne położenie przywiezionych obywateli słowackich pochodzenia żydowskiego, rzekomo tu osiedlanych, faktycznie zaś mordowanych. Prezydent po otrzymaniu listu miał cynicznie odpowiedzieć, iż chodzi o jeszcze jedno oszustwo żydowskie. Skądinąd należy jednak wątpić, czy z okolic Lublina wysłano wspomniany list. Autor niniejszej notatki zebrał relacje od księży pracujących w czasie wojny w Lublinie i okolicach. Ks. Jan Wlazły, obecnie proboszcz parafii św. Teresy w Lublinie, wówczas wikariusz parafii bronowickiej, na której terenie znajduje się Majdanek, w ogóle nie słyszał o Żydach słowackich w Majdanku (relacja z 20. X. 1972 r.). Ks. Władysław Jędruszczyk, proboszcz parafii Niemce, dobrze zorientowany, świadek np. mordowania m. in. 500 jeńców-żołnierzy polskich, głównie Żydów, z których 11 pochował na cmentarzu parafialnym, także nie słyszał o Żydach słowackich (relacja z 22. X. 1972 r.). Ignacy Zyszkiewicz, wówczas kapelan wojskowy AK, pseud. „Żagiel” i prezes Caritasu niosącego pomoc więźniom w Majdanku, wspominał tylko o 2 Żydach słowackich, którzy w nocy weszli w cbręb budynków plebańskich w parafii Najśw. Serca P. J. w Lublinie i następnego dnia odeszli (relacja z 23. X. 1972 r.). Jedynie ks. Jan Podębniak, w czasie wojny kanclerz Kurii Lubelskiej, obecnie proboszcz parafii Czemierniki, który uratował 2 osoby narodowości żydowskiej, wysyłając je przez Arbeitsamt na roboty do Niemiec, wspominał w relacji z 20. X. 1972 r., że w czasie wojny działał w Lublinie eks-ksiądz czeski, Zeipek. Jako żandarm był zastępcą Biesego, zajmującego się w urzędzie gubernatorskim sprawami duchownych. Jeżeli więc napisano list do Tisy, mógł go napisać ów ex-ksiądz czeski, Zeipek. Księża lubelskich należy raczej wykluczyć z tego wydarzenia. Zbyt wielki terror istniał w Lublinie z racji bliskości Majdanka. Lękało się rozmowy z obcymi w obawie prowokacji. Niemniej znamieny jest ślad tego typu odnotowany w literaturze słowackiej.

Przedstawione powyżej uwagi wskazują, że historia Kościoła w okresie II wojny światowej wymaga jeszcze wielu szczegółowych opracowań.

Franciszek Stopniak

Z BADAŃ NAD EKUMENIZMEM KARDYNAŁA MIKOŁAJA KUZAŃCZYKA

Na życzenie ks. prof. dr Rudolfa Haubsta pragnę poinformować czytelników w Polsce o działalności nowo założonego Instytutu badań nad dorobkiem kardynała Kuzańczyka przy Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Moguncji oraz Towarzystwa imienia Mi-

kołają z Kuzy. Badania Instytutu oraz Towarzystwa dotyczą różnych dziedzin pracy naukowej wybitnego kardynała, szczególnie zaś ekumenizmu. Owocem tych prac są liczne rozprawy naukowe, recenzje i inne opracowania. Towarzystwo rozwija swoją działalność na miarę światową, zrzesza w swoich szeregach czołowych naukowców z różnych krajów. Przewodniczy mu ks. prof. dr R. Haubst, który też kieruje wspomnianym Instytutem. W Bernkastel — Kues, miejscowości w Nadrenii noszącej swą nazwę od imienia kardynała, znajduje się tzw. „Dom Kuzańczyka”, założony przez samego kardynała jako dom starców, a dziś zamieniony w pewnego rodzaju muzeum z wieloma cennymi pamiątkami po zmarłym fundatorze. W nim również odbywają się spotkania naukowe i sympozja, poświęcone działalności oraz spuściznie pisarskiej Kuzańczyka.

W obecnym komunikacie chodzi nam tylko o dziedzinę ekumeniczną, a to ze względu na jej ważność i aktualność. Kardynał zajmował się ekumenizmem przed ponad pięciuset laty, jest więc jednym z prekursorów współczesnej teologii ekumenicznej. Sprawy te omawiano szczególnie w czasie jubileuszu, który odbył się w 1964 r. z okazji pięćsetnej rocznicy zgonu Kuzańczyka i podczas sympozjum w 1970 r. Oczywiście dziedzinę ekumeniczną kardynała omawiano także przy innych okazjach. Tu jednak ograniczmy się tylko do jubileuszu i sympozjum.

I

Uroczystości jubileuszowe odbyły się w Bernkastel — Kues w dniach od 8 do 12 sierpnia 1964 r.¹ Z tej okazji papież Paweł VI nadesłał swój specjalny dokument, który przekazał przez Kardynała Be a. Skierował go do miejscowego ordynariusza biskupa Trewiru, Macieja Wehra. Sam papież pragnął również wziąć udział w uroczystościach jubileuszowych. Niestety, okoliczności na to nie pozwoliły.

Papież Paweł VI w przesłanym dokumencie szczególnie zaznacza, iż kardynał Mikołaj Kuzańczyk postulował reformę kurii rzymskiej oraz prowadził dialog ekumeniczny z chrześcijanami greckimi, w którym do celu udał się do Konstantynopola. Spełniał Kuzańczyk także urząd biskupa Brixen. Na tym stanowisku musiał on doznać wielu smutnych doświadczeń. Podziwu godne są naukowe zainteresowania kardynała. Zajmował się on naukami przyrodniczymi, humanistycznymi oraz filozofią. Z zakresu tych nauk ogłaszał swe publikacje. Po dziś dzień posiadają one jeszcze swój ważny wpływ na życie naukowe. Jednak w szczególny sposób kardynał zajmował się teologią. Na uwagę zasługują także jego osiągnięcia w dziedzinie kaznodziejskiej. Sprawował on nadto urząd legata papieskiego. Zmarł 11 sierpnia 1454 r. w Todi. Zwłoki jego pochowano w kościele S. Pietro in vincoli. Serce kardynała

¹ *Das Cusanus — Jubiläum in Bernkastel — Kues vom 8. bis 12. August 1964. Kleine Schriften der Cusanus — Gesellschaft, t. 7, Trier 1964.*

umieszczono w domowej kaplicy w jego miejscowości rodzinnej. Poprzez swój postulat dokonania reformy kurii rzymskiej kardynał uprzedził inicjatywy II Soboru Watykańskiego. Ostatnią część swego życia Mikołaj z Kuzy spędził w Rzymie.²

Gromkim echem odbiło się podczas uroczystości jubileuszowych kazanie kard. Bea. Podkreślił on w nim zasługi Kuzańczyka w dziedzinie ekumenicznej. Dziś ekumenizm stanowi zjawisko ogólnochrześcijańskie. Jednak takie ukierunkowanie nie istniało za czasów Kuzańczyka, chociaż niektóre światlejsze tendencje już wtedy ku temu zmierzały. W *De pace fidei* powiedział kardynał, iż w Kościele spełniają się pragnienia ogólnoludzkie, w *De concordantia catholica* przedstawił zaś obraz jedności, która winna obejmować całą ludzkość na zasadach chrześcijańskich. Postulaty kardynała ziszczają się w chwili obecnej poprzez Sobór Watykański II, poprzez Rzymski Sekretariat dla spraw jedności chrześcijan, jak również poprzez Sekretariat dla spraw kontaktów z niewierzącymi. Szczególną uwagę zwrócić należy na inicjatywę kardynała, by podjąć dialog ekumeniczny z wyznaniem Islamu. Wyznawców Islamu uważano wtedy nie tylko za niewierzących, lecz również za wrogów krzyża i chrześcijaństwa. Wysiłki ekumeniczne powinny stać się skuteczne. Jednak dla osiągnięcia tego celu konieczne jest przygotowanie intelektualne oraz głęboka kultura ludzkiego serca.³

Podczas wspomnianych uroczystości odbyło się również nabożeństwo ewangelickie. Kazanie wygłosił wyższy radca kościelny, ks. Rössler. Zwrócił on uwagę na postulat Chrystusa Pana: „aby byli jedno” (J 17, 11), a nadto podkreślił związek, jaki istnieje pomiędzy teologią Mikołaja z Kuzy a teologią Lutra. Stwierdził on poza tym, że osobowość i krzyż Chrystusa Pana stanowią najistotniejszą podstawę dla dialogu ogólnochrześcijańskiego.⁴

W uroczystościach wziął udział także metropolita kościoła grecko — prawosławnego w Niemczech, arcbp Polyeftos. On również podkreślił podstawowe znaczenie ekumenizmu Kuzańczyka.⁵ Podczas uroczystości wygłoszono także ekumeniczny wykład na temat wpływu kardynała na koncepcje teologiczne Lutra.⁶

Jako przedstawiciel Stolicy Apostolskiej wziął udział w uroczystościach ks. kard. Bea. Prócz uczestników Instytutu i Towarzystwa udział w jubileuszu wzięli również przedstawiciele rządu NRF oraz nuncjusz apostolski w NRF, arcbp Bafile, jak również rektorzy niektórych niemieckich uniwersytetów.⁷

² Tamże, s. 62 n.

³ Tamże, s. 50 n.

⁴ Tamże, s. 54 n.

⁵ Tamże, s. 67 n.

⁶ R. Weier, *Der Einfluss des Nikolaus Cusanus auf das Denken Martin Luthers, Das Cusanus — Jubiläum zu Bernkastel — Kues vom 8. — 12. August, Die wissenschaftlichen Referate*, Mainz 1964.

⁷ *Das Cusanus — Jubiläum*. s. 21 n.

Obok uroczystości jubileuszowych z okazji pięćsetnej rocznicy zgonu Mikołaja Kuzańczyka, szczególny wyraz ekumeniczny posiadało sympozjum, które odbyło się w Bernkastel — Kues w dniach od 22 do 24 września 1970 r. Treść obrad tego sympozjum ekumenicznego ukazała się w osobnej publikacji: *Nikolaus von Kues als Promotor der Ökumene*.⁸

II

Wymieniona publikacja zawiera wykłady, głosy dyskusyjne z sympozjum oraz inne opracowania ekumeniczne. Cołość obraca się wokół następujących tematów: 1. Ekumeniczne dążenia Kuzańczyka do zjednoczenia między chrześcijaństwem zachodnim a wschodnim; 2. Ekumeniczne dążenia Kuzańczyka wokół porozumienia pomiędzy Kościołem katolickim a Husytami; 3. Ekumeniczny stosunek Kuzańczyka do islamu; 4. Teoria Kuzańczyka o ekumenizmie na płaszczyźnie ogólnoludzkiej oraz o podstawach pokoju międzynarodowego; 5. Problematyka porównawcza oraz ekumeniczna pomiędzy filozofią chrześcijańską a współczesną rosyjską filozofią marksistowską.

1. Kuzańczyk dążył w sposób czynny do zawarcia unii między chrześcijaństwem wschodnim a zachodnim. Doszła ona do głosu na Soborze Florenckim w 1439 r. Kardynał podejmował swe trudne i odpowiedzialne zabiegi, by unię tę należyście przygotować. Swe założenia unijne przedstawił w dziele *De concordantia catholica*. Zasadnicza teza kardynała brzmi, iż z istoty może istnieć tylko jeden Kościół. Dlatego też zjawiskiem paradoksalnym wydawało mu się dzielenie Kościoła na wschodni i zachodni oraz nazywanie soborów Kościoła zachodniego soborami powszechnymi. Te ostatnie proponował określić jako sobory lub synody patriarchatu rzymskiego. Do zaistnienia bowiem soboru powszechnego potrzebne jest uczestnictwo wszystkich patriarchatów, po prostu Kościoła powszechnego; do Kościoła powszechnego należeć winny również patriarchaty wschodnie.⁹ Także kard. Bea podkreślił istotne znaczenie starań, jakie podejmował Kuzańczyk w dziele zjednoczenia pomiędzy chrześcijaństwem wschodnim a zachodnim.¹⁰

2. Do szczególnych zasług kardynała Kuzańczyka należą również jego wysiłki o pojednanie z Husytami. Podejmował je m. i. na polecenie papieża Mikołaja V. Zwłaszcza okrucieństwo, które doszło do głosu przy śmierci Jana Husa na mocy uchwały Soboru w Konstancji, spowodowało głębokie niepokoje i rozruchy w Czechach. Kuzańczyk pragnął, aby z Husytami zaistniało ekumeniczne pojednanie. W rezultacie wysiłki Kuzańczyka nie doprowadziły do żadnego ekumenicznego osią-

⁸ *Nikolaus von Kues als Promotor der Ökumene*, Mainz 1971.

⁹ W. Krämer, *Der Beitrag des Nikolaus von Kues zum Unionskonzil mit der Ostkirche*, tamże, s. 43 n.

¹⁰ Por. przyp. 3.

nięcia.¹¹ Jednak nie może to osłabiać historycznych zasług kardynała. Szczególnie w obecnej ekumenicznej sytuacji należałoby nawiązać do ekumenicznych koncepcji Kuzańczyka na tym odcinku. Dorobek kardynała posiada swą głęboką wartość dla współczesnego ekumenizmu. Chodzi o podjęcie dalszych badań ekumenicznych nad tym dorobkiem oraz urzeczywistnianie ich w życiu.

3. Ekumeniczne zabiegi kardynała Kuzańczyka dotyczyły również sprawy możliwości pojednania z islamem. Wartość tych zabiegów podkreślił kard. Bea.¹²

Przed wszystkim Kuzańczyk przypomniał, iż Mahomet wierzył w Bóstwo Chrystusa, następnie przedstawił swoją koncepcję zjednoczenia pomiędzy chrześcijaństwem a islamem w dziele: *Cribratio Alcorani*. Chodziło mu w nim o pewnego rodzaju usystematyzowanie, lub lepiej o uporządkowanie materiału, jaki zawiera *Koran*, który w ostatecznym wyniku podaje naukę chrześcijańską. Mahomet nie mógł ukazać nauki chrześcijańskiej wprost z tego powodu, że jego wyznawcy nie byli jeszcze na takim poziomie religijnym, aby chrześcijaństwo przyjąć i zrozumieć. Dlatego *Koran* ma raczej prowadzić do chrześcijaństwa. W takim świetle staje się też bardziej zrozumiałe zjawisko, że wyznawcy islamu uważali za zgodne z nauką Mahometa niektóre wykroczenia przeciwko etyce chrześcijańskiej — np. w pewnych określonych przypadkach zabójstwa czy poligamii. Mogło to wszakże stanowić tylko pewien stan przejściowy. Mahomet określił jako ostateczny cel *Koranu*: ekumeniczne skierowanie mahometan ku chrześcijaństwu.¹³

4. Kardynał Kuzańczyk ujmował ekumenizm w sensie najbardziej szerokim i ogólnoludzkim. Tego rodzaju teorię ukazał w dziele: *De pace fidei*. Podstawowa teza teologiczna brzmiała: *una religio in rituum varietate*. Przy zastosowaniu takiego klucza należałoby do chrześcijaństwa także Żydzi i poganie, skoro posiadają stan łaski.¹⁴ Kardynał postulował również ogólnoludzką wspólnotę wszystkich narodów. Zasadę: *una religio in rituum varietate* można by u kardynała również zmienić na tezę: *unum imperium in nationum varietate*. Nie ulega wątpliwości, iż taka koncepcja stanowi pewnego rodzaju źródło dla utworzenia i działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych.¹⁵

5. W dotychczasowych rozważaniach zajmowaliśmy się szczególnie ekumenizmem Kuzańczyka. Chodziło tu o ekumenizm oparty na zasadach chrześcijańskich. Jednak kardynał nie tylko zajmował się teologią.

¹¹ H. Hallauer, *Das Glaubensgespräch mit den Hussiten*, tamże, s. 53 n.

¹² Por. przyp. 3.

¹³ A. Schall, *Die Schichtung des Christlichen im Koran*, tamże, s. 76 n.; K. Hoffmann, *Ricoldo Penninis und Nikolaus von Kues ökumenische Stellung gegenüber dem Islam und Koran*, München 1971.

¹⁴ *Das Cusanus — Jubiläum*, s. 267 n.

¹⁵ *Nikolaus von Kues als Promotor der Ökumene*, s. 197.

Swe badania poświęcał on również innym dziedzinom, m. i. także filozofii. Tą dziedziną zajęła się także współczesna filozofia rosyjska. Otóż, z okazji jubileuszu pięćsetlecia zgonu kardynała opublikowano w ZSRR artykuły, poświęcone filozoficznym osiągnięciom kardynała. Autorami artykułów są przedstawiciele światopoglądu marksistowskiego. Przez to zaistniał również w pewnym sensie ekumeniczny dialog w zakresie filozofii pomiędzy filozofią chrześcijańską a filozofią ateistyczną.¹⁶

Przed pięciuset laty koncepcje kardynała Mikołaja z Kuzy były bardzo oryginalne. Należy uznać jako sprawę oczywistą, iż budziły one niepokoje, a nawet sprzeciwy. Ostatecznie doprowadziły aż do tego, że na soborze w Bazylei wszczęto przeciw kardynałowi proces. Duchowo umacniał go jego przyjaciel, arcbp Piccolpasso.¹⁷ Obecnie inicjatywy te stały się szczególnie aktualne i ważne, zwłaszcza po ogłoszeniu uchwał II Soboru Watykańskiego.

Kazimierz Hoffmann

„EKONOMIA” W DIALOGU EKUMENICZNYM

(Uwagi na marginesie książki: Jérôme Kotsonis, *Problèmes de l'économie ecclésiastique*, Gembloux 1971, Duculot, ss. XIII, 219)

W serii *Recherches et synthèses* w dziale dogmatyki ukazała się tłumaczona z języka greckiego na francuski przez archimandrytę P. Dumonta książka prawosławnego arcybiskupa Aten i całej Grecji Hieronima Kotsonisa pt. *Problemy ekonomii kościelnej*. Jej 9 rozdziałów poprzedza przedmowa i list (w oryginale i w tłumaczeniu francuskim) Kotsonisa do Dumonta oraz przedmowa i 35-stronicowe wprowadzenie tłumacza, który usiłuje przybliżyć mentalności Kościoła katolickiego zagadnienie, przedstawione przez prawosławnego teologa. Książkę cechuje wyjątkowa dbałość o szatę zewnętrzną. Wszakże nie ona stanowi o jej ciężarze gatunkowym. O jej walorze, a konsekwentnie o jej oddziaływaniu ekumenicznym decyduje przede wszystkim solidność roboty autorskiej — Kotsonis przeprowadził swój wykład w sposób ściśle naukowy, posługując się prostym i zrozumiałym stylem z wykorzystaniem szerokiej bazy dowodowej — oraz wzięte na warsztat zagadnienie. W naszym wypadku szczególną ciekawość budzi sam problem dzieła. Autor bowiem dotknął kwestii, która wprawdzie występuje w Kościele katolickim, ale nie w takim wydaniu i natężeniu, jak to ma miejsce w prawosławiu. Chodzi o swoiste, a dla katolików pod pewnym względem nowe, posługiwanie się terminem „ekonomia” na wyrażenie treści teologicznych.

¹⁶ W. Goerdtt, *Nikolaus von Kues in Russland*, tamże, s. 200 n.

¹⁷ Por. przyp. 9, s. 52.